
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

OLAJOS MIHÁLY

Adalékok egy sors- és eszmeképhez

B O R I I M R E

Olajos Mihály (1920–1992) folyóiratunk, a *Híd* történetébe is beírta a nevét, 1948–1949-ben főszerkesztője volt, de ott van neve a vajdasági magyarok politikai gondolkodásának történetében is: az 1940-es évek második és az 1950-es évek első felében jelentős ideológiai szerepet játszott. Nincs most még módunkban, hogy pályaképét megrajzoljuk, éppen ezért tevékenységének csupán három szegmentumát vizsgáljuk – vázlatosan, inkább az ismerkedés, semmint a tüzetes kritikai elemzés szándékával.

1.

1946-ban jelent meg Olajos Mihálynak *Parasztkérdés-földkérdés* című negyvenoldalas füzete a Híd Könyvkiadó (Szubotica) gondozásában és cégjelzésével. A háború utáni első magyar nyelvű kiadványok közül való volt. Vele egy évben került a könyvpiacra Horovic Ignác *Villon élete és költészete* című tanulmánya, Weigand József *Építjük a szebb jövőt*, valamint Gál László *Jönnék a telepesek* és *Rozi néni írni tanul* című jelenetei ugyancsak a Híd Könyvkiadó kiadásában, azután Steinfeld Sándor két füzete, *A dolgozók üzemi és vitaklubjai* és *A tőkés rendszer lényege* című, valamint Herceg János Magyar–szerb és Szerb–magyar szótára. A politikai írások között kétségtelenül Olajos Mihály tanulmánya érdemel igazán figyelmet, már azért is, mert eredeti társadalomtudományi gondolkodás megszületését és kiterelvényesedését ígérte. Időszerep is kétségtelen volt: a kérdés, amelyet taglalt, a vajdasági magyarság legégetőbb kérdése, hiszen akkor már teljes egészében paraszttársadalom volt a magyar itt, Vajdaságban.

Tanulmánya címének karakteréből ítélve gondolkodásán Veres Péter *Parasztársors, magyar sors* című kis könyvének ismerete is nyomot hagyott, de gondolhatunk Erdei Ferenc *Parasztok* című könyvének, még inkább *A magyar paraszttársadalom* című munkájának ismeretére, s nyilván a háború előtti *Híd*

parasztszemléletének nyomait is felfedezhetné a vizsgálódás. Olajos Mihálynak azonban nem a paraszttársadalom leírása volt a vállalt célja, miként tanulmánya bevezetőjéből kitetszik. Csupán agitatív szempontok vezérelték, a politikai gyakorlat célkitűzéseit tartotta a szeme előtt, miként írta is, mondván, hogy a „társadalomtudomány. . . a parasztkérdést a munkásosztály és az elnyomott dolgozó nép győzelmének szempontjából tárgyalja”. Elszakad tehát azoktól az eszmei alapoktól, amelyeket a magyar falukutató irodalom teremtett meg a parasztságot helyezve előtérbe. Olajos Mihály ezért kérdésként vette fel, ami valójában társadalomtudományi tény volt: a parasztság létezését. „A társadalomtudomány a parasztkérdéssel foglalkozva a következő kérdéseket tisztázza: 1. Milyen szerepe van a parasztságnak a társadalmi harcokban? 2. Hogyan mozgósítható a paraszttömegek hatalmas ereje a munkásosztály forradalmi harcának támogatására? 3. Hogyan változtatható át a parasztság a polgárság tartalékából a munkásosztály harci tartalékává? 4. Hogyan valósítható meg a munkásosztály és a parasztság szövetsége?” Mindezt azért veti fel, szolgálva az akkori napi politikai célokat, mert ő is a kommunista mozgalmak Lenin politikai elgondolását követő felfogását szolgálva a „paraszttömegek erejében olyan erőt látott, amely a forradalmi munkásosztály szövetségésévé változtatható”. Aprópénzre akarta tehát a parasztkérdést váltani, mondván, hogy „erre a szövetségre nélkülözhetetlen szükségünk van a tőkés rend megdöntéséért és a szocializmus kiépítéséért folytatott harcban”. E kérdésekre adott feleletei tehát nem is lehettek mások, mint amilyenek voltak, hiszen hivatalos pártálláspontot hirdetett, és a parasztkérdés „teljes és végleges megoldását” ígérte, természetesen akkor, ha – mint írta végkövetkeztetéseiről szólva – a munkássággal a parasztság „megbonthatatlan szövetségre lép”, s aki e folyamatot támogatja, az győz, aki ellene szegül, azt „népeink elgázolják”. Nagy Imre megszövegezésében Magyarországon ugyanez a feladat a következő, ahogyan az *Agrárproblémák* című (ugyancsak 1946-ban megjelent) tanulmánykötetében olvasható: „A földesúri-burzoá »nemzeti egységgel« a munkás-paraszt népi egységet kell szembeállítani, amely az agrárkérdést nem a behódolás, a megalkuvás szellemében, hanem a nép és az ország jobb jövőjének érdekei szempontjából oldja meg.”

A parasztkérdés tárgyalása során mind szociológiai, mind gyakorlati-politikai-propagandisztikus megállapításokat tesz. Az elméletiek között kétségtelenül az a legjellemzőbb, ahogyan részben Erdei Ferenc nyomán a paraszt fogalmát a középparaszttal azonosítja, leválasztva a fogalomról mind a szegény-parasztot, mind a gazdag parasztot, akit ő már kuláknak és zsírosparasztnak mond. Amikor osztályoz, bevett mértéket emleget – a termelőerők birtoklásának a kritériumát. A bérmunkából élőkkel és a bérmunkásokat alkalmazókkal állítja szembe a középparasztot: „A középparasztság soraiba azok a közepes nagyságú gazdasággal rendelkező parasztnak tartoznak, akik a földjüket maguk munkálják meg a családjukkal, bérmunkást ritkán alkalmaznak és bérmunkába nem járnak. A középparaszt nagyobb részt a saját maga és családja részére

termel, terményeiből annyit visz a piacra, amennyinek az eladásából egyéb szükségleteit fedezheti. *A szorosan vett parasztság alatt mindenkor a középbirtokosokat értjük.*”

Politikai megfontolások miatt gondolkodik ilyen módon, holott azt lehetne feltételezni, hogy azért beszél ilyen módon a középparasztról, mert a vajdasági magyar parasztság egy nagy hányada ilyen paraszt volt. Olajos Mihály leegyszerűsítve írja le, hogy a munkásság törekvése „megnyerni a parasztságot saját tartalékának a tőkés rend ellen”. Ebből a szemszögből ítélve a középparasztság a legingadozóbb rétege a paraszti társadalomnak: a földnélküliek szinte természetes szövetségeseinek tűnnek, a kulákok természetes ellenségeinek, hiszen ők a kizsákmányolók. A középparasztsággal a helyzet azonban bonyolultabb:

„Az ingadozás legnagyobb mértékben a középparasztságra vonatkozik. Ennek a rétegnek az érdeke végső fokon azonos a gyári munkásság és a szegény parasztság érdekeivel, mert ő is kizsákmányolta a polgárságnak. A tőkés rendben tönkremenés, elszegényedés a sorsa, ám gazdálkodási törekvései és magántulajdona tartózkodóvá teszi a munkásosztállyal szemben, magántulajdonának féltése egy alaptalan félelmet táplál benne a szocializmus iránt.”

Olajos Mihály szerint reális az az elvárás, hogy a parasztság végül a munkásság szövetségésévé válik, és hátat fordít a polgárságnak. A történelem tanúsága szerint ugyanis a „polgárság mindig becsapta a parasztságot”, s Olajos azt is tudta, hogy a történelem minden parasztlázadása a lázadók vereségével végződött, ahogyan a kitűnő francia Henri Mendras a paraszttársadalmakról írott könyvében harminc évvel később, 1976-ban, nyomatékosan szögezi majd le. Olajos sorolja is a példákat: a Münzer Tamásét, Ulrich von Huttenét, Gubec Mátéét (így!), Dózsa Györgyét, Sztjenka Razinét, Pugacsovét, de a XX. századiakat is, hogy kimondhassa, „az összes eddigi parasztmozgalmak vagy az eddigi olyan mozgalmak, amelyekben más társadalmi osztályokkal szövetkezve a föld dolgozóit is részt vettek, mert a harc az ő érdekeikért is folyt, mind elbuktak, nem vezettek végső, szilárd győzelemhez. . . Ez alól egyetlen kivétel az oroszországi 1917-es októberi forradalom. Ebben a forradalomban a munkássággal együtt a parasztság is kivívta teljes szabadságát, valamint birtokába jutott a földnek.” Okfejtése szerint tehát a munkásosztály a parasztság igazi szövetségese, a kommunista párt a valódi érdekeik szószólója, nem pedig a parasztpártok. És összegezi: „A parasztkérdés tehát csakis a szocializmusban oldható meg, oly módon, ahogy azt az oroszországi parasztság felszabadulásának a példája is mutatja.” A háború utáni folyamatokat eszményinek mondja: a végrehajtott földreform azok kezébe adta a földet, akik megművelik, állítják, de „népi államunkban nagy lendülettel folyik a parasztság szövetzetesi mozgalmának szervezése, melyen keresztül mind tevékenyebben kapcsolódik be a parasztság a gazdasági élet újjáépítésébe”. Mindezt pedig az általa középparasztnak nevezett réteg megnyerése érdekében mondta, bizonygatva, hogy a háború utáni hatalom szövetségese nemcsak a földhöz juttatott szegénypa-

rasztság, hanem a középparasztság is. Ezért az alapvető feladat „olyan politikát folytatni, mely a középparasztságnak új népi államunk melletti felsorakozását még hathatósabban elősegíti”. Nyomós érve lehetett volna annak az egy mondatnak a részletesebb kifejtése, amit a nemzetiségi kérdésnek szentelt, leszögezve, hogy a „nemzetiségi kérdés megoldása nélkül a parasztkérdés megoldása lehetetlenség”. Kiindulási pontja pedig annak elmondása volt, hogy a régi Jugoszláviában a horvát nemzeti mozgalmakat Maček elárulta, amikor 1939. augusztus 26-án megegyezett a szerb uralkodó oszttállyal. Furcsa azonban, hogy a vajdasági magyarság kérdését nem vetette fel, illetve ha említette, nem olyan részletességgel tette, mint várni lehetett volna. Ezt érzékeljük az agrárkérdéssel kapcsolatban is. Ezzel foglalkozik tanulmányának második részében. Olajos Mihály szerint a parasztkérdés a parasztságnak a társadalmi harcokban való kérdését öleli fel, míg a földkérdés „sokkal szűkebb körű, mert csupán a föld birtokviszonyainak, a földreformnak a kérdését öleli fel”. Itt is kitekint a történelemre, és írja: „A mi hazánk népeinek története éppúgy, mint az évezredek magyar múlt, a földet megművelők elnyomatásának, raboskodásának története, a föld rabjai által földért, szabadságért folytatott harc ezer éve.” Itt már statisztikai adatokkal is szolgál, amikor a régi Jugoszlávia agrárviszonyait ismerteti, illetve amikor a háború utáni földreform rendelkezéseit tekinti át, bizonygatva, hogy valóban gyökeres földreformról volt szó. S így folytatja: „Most földet kaptak a magyar földnélküliek is a testvérnépek dolgozóival együtt. »Akié a föld, azé a haza!« – mondogatták a dolgozók. A jugoszláviai magyar falusi szegénység birtokába kapta a földet, melyen dolgozik, övé a föld, tehát övé a haza is, ez a haza, a Jugoszláv Népköztársaság, amelyben élünk.” Illúzióinak teljében írta tehát tanulmányát Olajos Mihály, s ezért talált magyarázatot a telepítésekre is. Szemléjét a magyarországi, romániai és a lengyelországi helyzet ismertetésével folytatta, majd a mezőgazdaság gépesítésének a problémájával zárta tanulmányát, hirdetve, hogy „többet termelni, tehát gépesíteni – megalkuvást nem tűrő követelmény.”

2.

Olajos Mihály a *Híd* szerkesztését 1948-ban vette át, egy olyan pillanatban, amelyben még nem adtak jelt magukról azok az események, amelyek majd pár hónap múlva megváltoztatják a folyóirat irányvonalát, befolyásolják munkatársai egy részének a sorsát. Az első hónapokban tehát Olajos Mihály még ott folytatja a szerkesztői munkát, ahol elődje, Steinfeld Sándor abbahagyta. A január–februári számban Lévy Andre érkezik „irodalmunk kérdéseiről”, és többek között említi a *Hídat* is: „A folyóirat a gyűjtőhely: ide csoportosulnak ma az írók és itt vetődnek föl a mi irodalmi életünk legidősebb kérdései is. Egy írói értekezlet, néhány irodalmi est és könyvkiadásunk két évi mérlege elég alkalmat és adatot hordott össze ahhoz, hogy a kérdések kellő megvilágításba kerüljenek és hozzáférhetővé váljanak nemcsak az író, de az olvasó

számára is.” Bizonyára a főszerkesztő is egyetértett azzal a nézettel, hogy az író szerepe ma a tanítóé és a kritikusé”, és azzal az irodalompolitikai elvárással is, amely szerint az „írótól megalkuvás nélkül azt kell követelni, hogy a valóság lényegét adja: különböztesse meg a lényegest a lényegtelentől, a felszínes eseményeket és törekvéseket azoktól, amelyek a dolgok mögött vagy mélyen az emberekben élnek, viaskodnak, vajúdnak, hogy létrehozzák az új embert, akinek élete már nem szálnalmas vergődés, nem is üres vágyakozás, hanem céltudatos munka.” A szerkesztőnek iránymutató lehetett Gál László írása a „bírálat szükségességéről” is, amelyben a Jugoszláviai Írószövetség sugallatait veti papírra a „komoly és mély” kritikával kapcsolatban: „*A Híd*. . . adjon teret az ilyen kritikának, de ne maradjon meg az egyszerű és könnyű (sőt könnyelmű) ismertetéseknél.” De megszívlelendő volt Lévay Endre állítása is arról, hogy az „irodalom megszűnt önmagáért élő írástudók zárt köre lenni; az olvasók tábora szakadatlanul szélesedik s így szélesedik az író érdeklődési köre és nem kevésbé a munkatársak köre” (Az irodalom szolgálatában. Beszámoló a *Híd* 1974. évi irodalmi pályázatáról). Olajos Mihály is 1948 tavaszán még ideológiai folyóiratot szerkeszt tehát, ahogyan azt Kek Zsigmond a *Szövetségünk közgyűlése elé* című, a Jugoszláviai Magyar Kultúrszövetség első közgyűlésén megtartott beszámolója le is szögezte: a *Hídnak* nevelőmunkát kell végeznie! „Irányítóbbá, kritikusabbá kell válnia témáiban. Egyrészt tartalmában mai valóságunknak jobban megfelelni, másrészt kifejezőeszközeiben a művészi színvonal emelése mellett közelebb kerülni a tömegeinkhez. És igen lényeges, hogy az eddiginél sokkal nagyobb mértékben Szövetségünk lapjává váljon, magyar kultúrmunkánk irányítójává, mert ez a jellege eddig nem nagyon domborodott ki. Szövetségünknek nevelő munkája egy jó részét éppen a *Hídban* kellene végeznie, és ha ezt Szövetségünk szervezési munkájával is összekötjük, akkor a *Híd* terjedése is szilárd alapot nyer. A *Hídnak* múltjánál fogva és még inkább jövőjét tekintve sokkal mélyebb gyökeret kell vernie a magyarságban, mint eddig.” Az év második felében az ideológiai tanulmányok és beszámolók kapják a *Híd* majd egész terjedelmét, s feltűnő az is, ahogyan a magyar szerzők kiszorulnak, szinte eltűnnek a folyóiratból. Zömmel fordítások jelennek meg, egy-egy Herceg János-, Majtényi Mihály-, Laták István-novella, Ács Károly-, Gál László-, Pap József-, Laták István-, Thurzó Lajos- és Zákány Antal-vers kíséretében. Az ideológiai írások ilyen döntő szerepét a *Híd* egész története során sem látjuk, mint az Olajos Mihály neve jelezte két évfolyamban, hiszen 1949-ben is tovább folytatódott ez az „ideológiai hadjárat” a *Hídban*, és csak 1949 nyarán érzékelhető a jugoszláviai magyar írók jelentősebb részvétele. S hogy új törekvések is vannak, azt Debreczeni József *Júliusi köszöntője* jelezte az október–novemberi számban, és 1949-ben lesz a folyóirat egyik vezéregyéniségévé Lőrinc Péter, és az ő írásai jelezték a szerkesztőpolitikai mélypont után, tehát az 1948 nyara és 1949 tavasza közötti majd egy esztendő válsága után, hogy konszolidáció vette a kezdetét, amelynek véghezviteléhez Olajos Mihály nem járulhatott közvetlenül, mert 1950-

ben új szerkesztője lesz a *Híd*nak, miközben ideológusi funkcióiban ott áll természetesen az új szerkesztő mögött is.

Az 1949-ben megszervezett két irodalmi vita volt hivatva Olajos Mihály irodalompolitikai stratégiája szerint is az új irodalompolitikai irányvételt demonstrálni. Az elsőről a beszámolót Lőrinc Péter írta, és azzal kezdte, hogy „rég fölvetett gondolat, rég hangoztatott kívánság teljesült a napokban”, mert Szabadkán, az ottani írókór a „*Híd* szerkesztőbizottságának indítványára” megszervezte az első nyilvános könyvkritikát Lukács Gyulának *A sárga háztól a csendes Donig* című könyvéről. Az elgondolásban a szovjet pártgyakorlat átültetésének a szándékát is látni lehet a vajdasági magyar művelődési életben, hogy a bíráló és önbírálat révén ellenőrizhesse az emberek gondolkodását, miközben káderkérdéssé minősítette át a nyilvános vitafórum elé vitt problémát. „Az ilyen nyilvános bírálatok és viták is éppen egyik formája lehet annak a munkának, amely a kádernevelést tűzi ki célul és amelynek feladata a mesterségbeli és főleg a marxista-leninista tudás adása.” Így fogalmazta meg Lőrinc Péter az irodalmi viták értelmét, hogy Olajos Mihály 1949 márciusában a *Híd* „legfontosabb és legidőszerűbb kérdéseit” tegye vita tárgyává. Tulajdonképpen a főszerkesztő tizenöt hónap alatt végzett munkája állt a figyelem előterében. A felszólalók „megállapították az eredményeket és hibákat, tisztázták a legfontosabb kérdéseket, meghatározták a *Híd* szerepét, föladatát a szocializmus, illetőleg népünk szocialista kultúrájának építésében és kitűzték a szerkesztőbizottság és folyóiratunk munkatársai előtt álló közvetlen, gyakorlati feladatokat”.

Ezeket a feladatokat fogalmazta meg Olajos Mihály:

„Az a föladatunk, hogy a mi népünk, a mi tartományunk forradalmi átalakulásának és szocialista építésének eredményei alapján tanulmányozzuk és elemezzük ki a társadalomfejlődés törvényszerűségeit, rajzoljuk meg e törvényszerűségek megnyilatkozásának ne csak általános vonásait, ne csak jugoszláviai sajátosságait, hanem vajdasági jellegzetességeit és azon vonásait is, amelyek vajdasági magyar népünk fejlődésére jellemzők. . . Dolgozzák föl a mi népünk, a mi tartományunk népeinek harcát a megszállók ellen, úgy, ahogyan azt népünk vívta. . . Mutassák meg, hogyan ragadta kezébe a hatalmat a dolgozó nép a mi vidékeinken. . . Írják meg, hogyan büntették meg a háborús bűnösöket, hogyan folyt és folyik az üzérkedők elleni harc, mint valósult meg a földreform, majd az államosítás, és hogyan történt a magánkereskedelem kiküszöbölése. Dolgozzák föl a vajdasági munkásosztálynak a gyáraink újjáépítéséért vívott harcát. . . Ábrázolják azt a mély forradalmi átalakulást, ami a vajdasági parasztság, a mi magyar parasztjaink között is végbemegy. . . Írják meg, hogyan harcolt kis- és középparasztságunk a falusi tőkés elemek ellen. . . Rajzolják meg Pártunk, Népfrentünk és a többi tömegszervezet harcát, fejlődését. Íróink évek óta tartoznak a munkásosztály élharcosa, a pártmunkás alakjának megrajzolásával. Tükrözzék vissza néptömegeink kultúrforradalmát, főleg a magyar kultúregyesületekben folyó munkát, új értelmiségünk, új

oktatóink és kultúrmunkásaink harcát az új emberért, új kultúráért – a szellemi sötétség és félrevezetés ellen. Állítsunk maradandó emléket annak az útnak, amely a vajdasági magyarokat tartományunk és hazánk többi népe közötti egységhez és testvériséghez vezette. . .”

Sokkal jelentősebb a *Híd* irányvonalának alakulása szempontjából a következő megállapítás:

„Az értekezlet útmutatása folyóiratunk számára tehát az, hogy a *Híd* legyen még inkább vajdasági jellegű, anyaga legyen még nagyobb mértékben vajdasági magyar vonatkozású, kerüljön közelebb a vajdasági magyar dolgozókhoz.”

Csak ezek után következik az a követelmény, hogy a „mai helyzetben tehát folyóiratunknak irodalmi és népművelődési folyóirattá kell válnia, az irodalmi és kultúréletről vett anyagát kell növelnie”.

Olajos Mihály az ideológus a folyóiratban két úgynevezett „világszemlélet” tett közzé, tanulmányt írt *„Kommunális politika”* és *szocialista kommunális ténykedés a Vajdaságban* címmel. Legjellemzőbb azonban az 1848-as magyar szabadságharc centenáriuma kapcsán írott tanulmánya *Kossuth terve a dunai népek együttműködéséről és a mai helyzet* címmel. Egy Kossuth- és egy Tito-idézet vezet be a tanulmányt. Kossuthé: „Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között? Igen, ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom. Íme egy mosolygó jövő valamennyiök számára.” A Tito-idézet pedig a következő: „Új korszak kezdődött. Itt keleten a népek kezükbe vették saját sorsukat és ez lehetővé tette a népek közötti testvéri, örökérvényű szövetség megvalósítását, mert a népek sohasem akartak egymás ellen harcolni.” Olajos Mihály nem történelmi tárgyú tanulmányt írt, hanem politikai utópiát szövegezett meg, amikor azt hirdette, hogy az „1848-as szabadságmozgalmak századik évfordulóját a dunamenti népek mint szabad, egymással szövetkezett, szorosan együttműködő népek ünneplik”, azok, amelyeket a „kölcsonös segélynyújtási egyezmények egész rendszere fűzi össze”. Azt veszi számba, hogy melyek azok a tényezők, amelyek ezt lehetővé teszik. Szerinte az, hogy megszabadultak az imperialista elnyomástól és befolyástól; megdöntötték a hazai kizsákmányoló osztályok hatalmát, leszámoltak a múlttal és a gyűlöletet szító elemekkel; győzött a „demokratikus népforradalom” és a népek az „új demokráciában” élnek, és van a Szovjetunió, amely a „dunamenti népek együttműködésének és fejlődésének legbiztosabb támasza”. E tételei kifejtése és részletezése után pedig leszögezte – mintegy gyakorlati politikai hitvallásként: „Számunkra Kossuth hagyatéka az, hogy Tito marsallt kövessük. . .”

Mindebből kitetszik, hogy Olajos Mihály közszereplésének fénykorában, hiszen azok az évek valóban azok voltak, igencsak dogmatikus és pragmatikus ideológus volt!

3.

Olajos Mihály az 1953-ban lefolytatott 1848-vitának akkor szenvedő alanya volt, most már inkább tragikus hősének kell látnunk, hiszen nem sikerült neki megakadályoznia, hogy el ne tiltsák a vajdasági magyarságot 1848 megünneplésétől.

A polémia ősforrása nem ideológiai perpatvar volt, hanem egy, a magyar történelemmel kapcsolatos kérdés. Lőrinc Péter 1953 februárjában Újvidéken „magyar közéleti és kultúrmunkások előtti vitával egybekötött előadást tartott az 1848-as magyar forradalom egyes kérdéseiről: a magyarok és délszlávok viszonyáról”. Ehhez az előadáshoz szólt a *7 Nap* 1953. március 8-i számában Farkas Nándor *Egy vita margójára* címmel, majd erre reflektált Olajos Mihály *Levél Farkas Nándornak* címmel a *Híd* 1953. májusi számában. Ezután több menetes vita bontakozott ki: Olajos Mihály írására Varga László replikázott *1848 és mi* címmel ugyancsak a *Híd*-ban (6–7. szám), majd Olajos Mihály írja *Apelláta az olvasóhoz* címmel ugyanott (8. szám), s ugyanakkor jelenik meg Bálint István *Még egyszer 1848-ról* című hozzászólása is. a *Híd* 9–10-es számában Sztancsics András szól a vitához *Az olvasó jogán* címmel, amikor a szerkesztőség lezárta a vitát imígyen: „A *Híd* szerkesztősége közli, hogy 1848 kiértékelésének kérdésében rövidesen értekezlet lesz, történések bevonásával. Az értekezlet felveti majd a negyvennyolcas forradalom és szabadságharc összes kérdéseit és vonatkozásait. Mivel mindenkinek módjában lesz véleményét ebben a kérdésben az értekezleten elmondani, a *Híd* egyelőre lezárja az 1848-as vitát, azzal, hogy az értekezlet anyagát ebben a kérdésben részletesen kívánja ismertetni.”

Nem vállalkozhatunk ebben az Olajos Mihály halála alkalmával készülő visszapillantásunkban a vita teljes eszmei-politikai vonatkozaskörét most taglalni, csupán az Olajos Mihály szerepét és nézeteit közvetlenül érintő mozzanatokra utalhatunk.

Kitetszik a vitából, hogy nem „tudományos” kérdésről volt szó, a vitázók képzettsége ilyen nem is tett volna lehetővé, hanem kimondottan politikairól, közelebbről nemzetiségpolitikairól. Arról, hogy „ünnepeljük-e, vagy ne ünnepeljük március 15-ét”, s hogy e kérdésre Farkas Nándor azt válaszolta, hogy „március 15-ét nem kell és nem szabad (nem a hatóság miatt) ünnepelnünk”. Nem tartozik tehát a valódi „történelmi” kérdések közé, hogy miért nem kell ünnepelni – azt a vitázók úgysem az 1848–1849-es magyar szabadságharc karakteréből következtették ki. Farkas Nándor sem valójában azért ellenezte, mert a magyar szabadságharc a „középnemesség osztályharca volt a nagybirtokos osztály ellen”, s a „magyar dolgozóknak ma nincs mit ünnepelniük a burzsoá demokratikus forradalom győzelmén”. És Olajos Mihály sem azért pártolta az ünneplés gondolatát, mert 1848 kapcsán „ha nemzeti szabadságharcról beszél, itt is elsősorban a Petőfi forradalmával egybetartozó nemzeti törekvéseire gondol”. Olajos Mihály egy valóban kétarcú felfogással ha-

dakozott, amelynek volt egy vulgarizált, a szocialista forradalom ideáljára szűkített oldala, s egy másik, amelyben 1848 kapcsán a délszláv népek ellentmondásos szerepe felemlegetésének vagy fel nem emlegetésének a kérdése lapult meg. Ki nem mondottan éppen ennek a kérdésnek a létezése volt Farkas Nándor gondolkodásának a kiindulási pontja.

Olajos Mihály legszenvedélyesebb szövegét írta meg a vitapartnerének címzett levéllel. A magyar történelmi hagyományok védelmére kelt ebben e levél-író: „Szemmel láthatólag az a törekvés is vezetett ilyen csonka értékelésed megfogalmazásában – írja –, hogy »eltüntess« negyvennyolcból »minden nemzeti romantikát«, még a veleszületett és vele egybeforrtat és az akkori eseményekben haladót is. Elhallgattad, kiradíroztad a »nemzeti szabadságharc«-ot, mert tudvalevő, hogy minden nemzeti szabadságharchoz igen sok nemzeti romantika is fűződik, később pedig ez szolgált kapaszkodófelületül a horthysta hamisítás számára.”

Majd hangja emelkedettebb lesz:

„Igazad van, nem kell idealizálnunk, túlbecsülnünk a száz évvel ezelőtti magyarországi eseményeket. De én kétlem, hogy a túlbecsülés ellensúlyozására le kell nyesnünk, elhallgatnunk lényeges részüket.”

Ezután indulatait nem akarja fékezni, és vall, egészen személyes módon:

„Engem jórészt Petőfi – nem a megfésült, de a forradalmár és szabadságharcos Petőfi – versei formáltak forradalmárrá és szabadságszeretővé, ifjúkoromban egész éjszakáim múltak el egyetlen izzó rajongásban az »Apostol«, az »Akasszátok fel a királyokat«, »A XIX. század költőihöz«, az »Ítélet«, az »Egy gondolat bánt engemet« stb. stb. strófái felett. Sok emberünk lelkében hasonló becsben áll Petőfi költészete ma is. A világ sok országában, ha tudnak az emberek a magyarokról, irodalmunkról, akkor elsősorban is Petőfiről tudnak – Petőfiről, negyvennyolc szülöttéről. És most tépjem ki szívemből Petőfit, feledtessük el népünkkel egyik legnagyobb büszkeségét csak azért, hogy negyvennyolcból »eltűnjön« minden, amiben volna mit ünnepelniük a magyar dolgozóknak ma is?”

Írásának későbbi bekezdéseiben is ott érződik még ez a nemes indulat, amely írását ihlette:

„Nem szépítgeted-e te a délszlávok szerepét, amikor csak egyes vezetőkről beszélsz és arról, hogy Engels tévedett. . . teszed pedig ezt azért, mert a magyarok és szerbek–horvátok közötti testvériség ügyét akarod vele szolgálni – amely ügy nem napi, hanem egész korszakra érvényes politikánk, de amely szerintem nem követeli meg soha egyik nép múltjának a szépítgetését se; sőt: idealizálással vagy befekéttiséssel csak ártani lehet ennek a sorsdöntő és fenséges ügynek.”

Érzelmei mellett természetesen ott vannak érvei is. Farkas Nándor nézeteivel nemcsak a magát állítja szembe, hanem hivatkozik Milovan Đilas *Legenda Njegošról* című könyvére és *A nemzeti történelemről, mint nevelő tantárgyról* című tanulmányára, Boris Zihlernek *A délszláv népek 1848-ban* című tanulmányára, Vasa Bogdanov és Radosav Perišić írásaira.

Pozitívista vitamódszere az *Apelláta az olvasóhoz* című, Varga Lászlónak készült válaszirásában látható jól. Tényekre alapított választ készít, hogy vitapartnerének személyét érintő nézeteit visszautasíthassa. A „célzattal megszerkesztett ferdítésekkel” véleménye szerint, másképpen nem lehet vitába szállni. „Nem kellemes dolog a sok lábjegyzet nyomán bogarászni, de ha már azt kell kimutatni, hogy írásában ki mit mondott, kinek milyen a módszere stb. akkor nélkülözhetetlen az egészen konkrét rámutatás, az alapos szövegelemzés, tehát a sok lábjegyzet. Szöveg fölé emelkedni és attól független megállapításokat eszközölni, annyit jelentene, mint önkényesen festeni bárkinek a szövegét ilyenre vagy olyanra – attól függően, hogy milyen minősítést szeretnének ki mondani az írásról és írójáról.”

Jól látta ugyanis, hogy az ő politikai státusáról van immár szó, olyan vádakról, amelyek nyomán ha nem is következett fővétel, de Olajos Mihály politikai helyzete megrendült. Hogyisne, amikor azzal vádolta meg Varga László, hogy síkraszállt a nemzeti romantika életrehívásáért, azért, hogy a vajdasági magyarság a „romantika emlőjén” táplálkozzon, s hogy amit Olajos Mihály hirdet, az „nem jelent mást, mint a jugoszláv szocialista egyetemességgel szembe helyezze a magyar egyetemességet”.

Eddig a pontig jutott el Olajos Mihály pár hónappal előtti jó szándéka, amikor Farkas Nándor cikke kapcsán „megtörte a természetlen csendet”. Nem véletlenül vállalkozott éppen ő Farkas Nándor tézisével vitatkozni, hiszen igen elkötelezte magát a vitáról szóló írásával a *Híd* 1953. februári számában. *Vitáink margójára* volt ennek az írásnak a címe, s benne a közösségi célokat szolgáló elvszerű viták meghonosítására apellált.

Természetesen Olajos Mihály hű volt önnön gondolkodásához ebben az 1953-as vitában. Vallotta, mint tette 1952-ben, hogy nem egy és egységes, hanem két nemzeti kultúra van minden nemzet kultúrájában: „az egyik a dolgozó osztályok által teremtett, illetőleg a dolgozó osztályok érdekeinek megfelelő, haladó, népi kultúra – a másik a kizsákmányoló osztályok népellenes reakciós kultúrája”, miként a Hunyadi Sándor *Pusztai szél* című színművének szabadkai előadásáról közölt véleményében magyarázta a *Híd*-ben egy évvel előbb, 1952 májusában, hogy 1952 nyarán, amikor *A kultúr munkás társadalmi szerepe* címmel tart beszámolót a palicsi Magyar Ünnepi Játékokon, ezt a gondolatot így fejlessze tovább: „Külön nagy téma kultúrproblémáink tömkelegében a haladó és reakciós kultúra elhatárolásának kérdése. . . Bonyolult kérdés ez, mert nem csupán arról van szó, hogy a népi és úri kultúrát szétválasszuk, hanem arról is, hogy csak a mának megfelelő, a mai adottságunkban, a mi ismert tudatú és gondolkodású dolgozóinkra pozitív hatású, de legalábbis nem káros, kultúrjavakat vegyünk. Ez az az alapvető kritérium, amelynek választóvízében vizsgálni kell kultúreléletünk elemeit. Természetesen nemcsak a művészi, hanem a világnézeti és politikai, nemcsak az általános, hanem a konkrét helyi szempontokat is figyelembe kell itt venni.” Közben azt is leszögezi, hogy a „magyar tömegek” nem kapcsolódnak be művelődési életbe a „nemzeti sajjá-

tosságok szabad kifejezésre juttatása nélkül”. Őva int a szélsőséges magyarkodás bűnétől, mert nem elveszíteni, hanem növelni kell, szerinte, a szerbek és horvátok bizalmát a vajdasági magyarok iránt, amit a Magyar Ünnepi Játékok alkalmából kiadott könyv bevezetőjében a következőképpen fogalmazott meg már-már eszmei „üzenetként”: „Számoljuk föl tehát a magyar nemzeti különködést, gyomláljuk ki a magyar pökhendiséget, mert külszínhajszolás, a felvágós magyarkodás nem a magyarság iránti bizalmat fokozza a vele együtt élő népekben, hanem elhidegíti azokat, a reakció kezében pedig vörös posztóvá válik a magyarsággal szembeni bizalmatlanság szítására.”

A *Híd* 1953. decemberi számának utolsó előtti írása (utána csak Majtényi Mihály Sinkó Ervin *Optimisták* című regényéről írott kritikája van) Olajos Mihály *Egybeolvadás – nem beolvadás* című, ismét csak polemikus élű szövege. Ideológiatörténetünk nem kerülheti meg ezt az Olajos Mihály-írást sem: fontos, a hétköznapi politikai gyakorlat fogalomtárán túlmutató tételeket találunk benne. Kiindulási pontja most is teljességgel gyakorlati, amikor látni véli, hogy mint írja, „hazánk népei egyetlen, egyöntetű jugoszláviai közösséggé egybeolvasztó folyamat” sodrába kerültek, ilyen módon „új tartalommal telítődött a testvériség-egység jelszava”. Védőpajzsa most is idézet – három is, Titóé, Kardeljé, Đilasé, s mind a három akkoriban keletkezett, friss volt: Titóé 1953. november 28-án, Kardeljé 1953. november 29-én, Đilasé 1953. október 18-án kelt. Mind a három az egybeolvasztás, egyesítés, a „nemzeti mozzanatok fokozatos elhalványulása”, az „egységes élő szervezetté válás”, a jugoszlávság fogalmát emlegeti – a szerző a jugoszlávságot Milovan Đilas cikkéből ragadta ki. Nyomban idézetei után leszögezte: „Nem lehet vitás, hogy a jugoszláviai népek és nemzetek eme egybeolvadása magával sodorja a nemzeti kisebbségeket, köztük a jugoszláviai magyar dolgozókat is. Az egybeolvadás folyamatában tehát a magyar, román stb. forma is új tartalommal, jugoszlávsággal telítődik, a jugoszláviai magyar is jugoszlávul kezd érezni és gondolkodni. Vajon lehetséges ez?”

Olajos Mihály szerint igen, mert elfogadta Đilas állítását, amely szerint ez a „jugoszlávság maga a szocializmus”, s ez az, ami „elfogadható a nemzeti kisebbségek számára is”, majd maga így fogalmaz: „jugoszlávul gondolkodni és érezni ma annyit jelent, mint szocialista módon gondolkodni és érezni”, s mi több, ez az eszme „csak annyiban jugoszláv, amennyiben szocialista”! Következik ebből, hogy Olajos Mihály véleménye szerint ezért nem a jugoszláv nemzet kialakulásáról, hanem a jugoszláv szocializmusról van szó, éppen ezért a magyarságnak nem kell asszimilálódnia, és nem kell valamelyik jugoszláv nemzetbe olvadnia sem. De szinte követelmény a szerző szerint egy olyan viselkedés, amelyben nincs nyoma a „nacionalista vagy lokális alapon álló gazdasági koncepciónak”, a nemzeti gőgnek, nemzeti önzésnek, a sovinizmusnak, az elszigetelődési törekvéseknek, a bizalmatlanságnak, de erősen jelen kell lennie a kívülről érkező ellenséges hatásokkal szembeni ellenállásnak, azaz, ki nem mondottan, a Tájékoztató Iroda magyar nyelvű propagandája befolyásának.

Írásának befejező részében ír a gazdasági alapon történő „egybeolvadásról. . . egy egységes, szerves közösségbe”, és ezzel – érvel most Olajos Mihály – „eltűnik minden ok és lehetőség a nemzeti kisebbségek bárminemű külön kezelésére”, következésképpen maga a „nemzeti kisebbség” kifejezés is „elavult formulásává válik”, ezután csak a néprajzban és a történetírásban van értelme használni. Tehát egy új terminus alkalmazását véli szükségesnek, de nem említi még a nemzetiség kifejezést.

Olajos Mihály írásai tehát egy politikai gondolkodásmód kezdeteit dokumentálják. Alakulásának módozatait, következő állomásait már nem volt lehetősége komolyabban befolyásolni.

